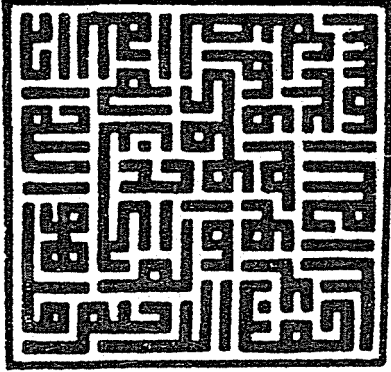

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

11. Sayı

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi - ERZURUM 1993

RESULULLAHTA " MUHATABA GÖRE " ve " TEDİRİC " PRENSİPLERİ

Prof.Dr.İbrahim CANAN

GİRİŞ : İlk müslümanların, hususen Hz. Muhammed'in başarısının büyüklüğünü hakkıyla takdire zamanımız büyük bir fırsat vermiştir : İşte Komünizm yıkıldı; O Komünizm ki ilmi olduğunu iddia etmişti. İnsanlığın çağlar boyu teraküm eden tecrübesini sermaye yapmıştı. Kendine engel telakki ettiği, değil fertleri, pekçok kavimleri ve hatta milletleri bile toptan yoketmekten çekinmemişti.

Ama üç çeyrek asır demeden pes etti, geride milyonlarca maktul, harap edilmiş bir beşeri kültür, maddeten ve mânen vıraneye çevrilmiş diyarlar ve kendisine lanet okuyan yüz milyonlar bırakarak bir daha geri gelmemek üzere çekip gitti.

İslâm ise, aradan geçen 15 asra rağmen dîmdik. Bütür bir küfür âleminin sistemli, ısrarlı elbirlik saldırılarına rağmen dîmdik, taptaze. Her gün yeni gönüller, yeni diyarlar fethetmeye devara ediyor. Avrupa'ya, Amerika'ya sulh yoluyla girdi. En ileri zekâları ve en öndeki ilim ve kültür dahilerini, tefekkür ustalarını kendine çekerek bütün insanlığa sulhu götürme hedefine emin adımlarla ilerliyor.

Hele ilk asırdaki, Hz. Muhammed ve O'nun ashâbı dönemindeki, silahsız, emeksiz, askersiz dönemdeki başarıları beşeri ölçülere sığmıyor, izah edilemiyor. Çoğu kere " Mucize ", " İslâm Mucizesi " denip geçiliyor.

İslâm dünya çapında gündeme geldiği, İslâm Milletlerinin de geçmişin esaret ve asırların uyuşukluğundan kurtulma dönemine girdiği bir devrede, ilk müslümanların başarısını " mucize " kelimesiyle ifade etmeyi uygun bulmuyoruz. Çünkü bu izah, onların başarıda takip ettiği yoldan ibret almaya, istifade etmeye engel olacaktır. Zira biz, mucize deyince, taklidi kabil olmayan bir ihsan-ı ilâhî anlıyoruz.

Bize göre, başta Resûlullah Aleyhi's-Selâtu ve's-Selâm olmak üzere, ilk nesil müslûmanlarının başarılarındaki sır, onların mucizeden ziyade, beşer fitratına ve eşyanın tabî olduğu kanunlara uygun hareket etmelerinde yatar.

Başka bir ifade ile, onların başarıları, takip ettikleri metodda gizlidir. Bu metod incelenir, ayan beyan ortaya çıkarılır, sonra da kendi meselelerimizin çözümünde takip edilirse, onların o devirde elde ettikleri başarıları, bizler bu zamanda elde edebiliriz.

Esasen Hz. Muhammed, ahîr zaman Peygamberidir. Her ne getirmiş, her ne tatbik etmiş ise, kıyamete kadar gelecek bütün asırlar ve nesiller için örnektir, metoddur, yoldur. Bize düşen, getirdiği "Ta'lim" in zamana, zemine ve teknik teçhizata bağlı ameli fûrûunda taklîp kalmadan, bunların gerisinde yer alan prensipleri ortaya çıkarmak ve onları tatbik etmektir. İslâmın mucizeliğini bu prensiplerde, takip edilen o metodlarda aramak en doğru yoldur. Çünkü bu prensipler gerçekten mucizedir. Onları, insan ve eşyayı yaratan Rabbülâlemin talim etmiştir. Nazarı kısa, ilmi sınırlı beşer dehasından çıkmamışlardır. Bu sebeple eşyayı ve insanları yönlendiren kanunlara uygundurlar. Bu kanunlara muvafık hareket, insanları kesin başarıya götürcektir.

Başta Resul-i Ekrem aleyhissalatu vesselam olmak üzere ilk nesil müslûmanlarının başarıları, fitrat tezgahında mevhibe-i ilâhî olarak hazırlanan bu ölmez ve ezeli düsturları harfiyyen takip etmelerinden; onları, beşerî tağyire hiç yer vermeden her hususta aynen rehber kâimalarından ileri gelmiştir.

Düsturları, umumî prensipleri, tekrar tatbik yolu her vakit herkese açıktır. Öyleyse biz, bunları ortaya çıkarıp kendimize hayat yolu yaptığımız takdirde, tabiata hakim kanunlara muvafık hareketin bir kerameti olarak ilâhî nusreti hak etmeye ve yeni islâmî mucizeler ortaya koymaya manzet olacağız demektir.

Resulullah aleyhiselatu vesselam'ın takip ettiği metodların hepsini ortaya koymak bu şartırmamızın gayesi değildir. Ancak biz burada iki prensibe dikkat çekmeye çalışacağız :

- 1) Muhataba göre hareket etme prensibi.
- 2) Tedrici hareket etme prensibi.

I. MUHATABA GÖRE HAREKET PRENSİBİ

Resulullah aleyhiselatu vesselam'ın takip ettiği en mühim metodlardan biri budur. Bazı hadisler bunun Allah tarafından emredildiğini gösterir.

إن الله تعالى امرني بمداة الناس كما امرني باقامة الفرائض

" Allah bana " İnsanlara müdâra" yı emretti, tıpkı farzları yapmamı emrettiği gibi "¹. Buradaki "Müdârâ" yı şarihler, " tathlık, yumuşaklık, gönül alıcılık, kardeşlik, tatlı sözlülük, sertlik ve kabahatı terk " vs. olarak açıklamışlar ve müdâra'nın " İnsanlarla ülfet ve iyi geçinmenin en kuvvetli sebebi " olduğunu belirtmişlerdir ².

Rab Teala'nın Resulullah'a tatbik ettiği ilâhî terbiyede insanlara müdâra'nın farzları yerine getirmeye denk tutulmuş olması, tebliğ-i risâlet ve neşr-i din hizmetinde bu düsturların ne derece ehemmiyet arzettiğini gösterir.

Nitekim bu hususa dikkat çeken rivayetler çoktur. Bir başka hadiste : *بعثت بمداة الناس* " İnsanlara müdâra ile emrolundum"³ buyrulur. Bir diğerinde " Müdâra'nın sadaka olduğu " beyan edilir⁴. Bir diğer hadiste:

رأس العقل بعد الايمان بالله مداة الناس و اهل المعروف في الدنيا هم اهل المعروف في الآخرة و اهل المنكر في الدنيا هم اهل المنكر في الآخرة

" Aklın başı, Allah'a imandan sonra insanlara müdâra'dır. Dünyada iyilik ehli olanlar, ahirette de iyilik ehli dirler. Dünyada

¹ Münavî, Abdurrauf, Feyzu'l-Kadir, Beyrut, 1391/1972, 2,215.

²A.e.,3,203.

³Kenzu'l-Ummal, Halep, 1978,3,407.

⁴A.e.,aynı sayfa.

kötülük ehli olanlar, ahirette de kötülük ehli'dirler ⁵ buyrulur.

Tebliğinde muhatabın durumunu göz önüne almanın, Resulullah'ın risâlet vazifesinde ne kadar aslî, ne kadar öncelikli bir yer aldığını görmek için, *Kur'an'ın yedi harf üzere nüzûlü*'yle ilgili hadisin bir vechini burada kaydetmek isteriz:

Ubey İbnu Ka'b'dan gelen bir rivayet, Kur'an'ın yedi harf üzerine inmesiyle ilgili hadisin, dinde muhatap meselesinin ne kadar köklü bir meele olduğunu, Resulullah'ın bu meseleyi bi'setin başlarında göz önüne aldığını gösterir. Zira Resulullah aleyhisselatu veselam bir ziyaretinde, Hz. Cebrail aleyhisselam'a " Ben ümmî bir ümmete gönderildim. İçlerinde yaşlı kadınlar, ihtiyar erkekler var, genç kızlar, delikanlı oğlanlar, hiç kitap okumayan katı adamlar var ! (ne yapacağım ?)" diye endişesini izhar eder. Hz. Cebrail :

ان القرآن انزل على سبعة احرف " *Kur'an yedi harf üzere inmiştir*"⁶ diyerek, orada hepsinin anlayışına muvafık gelecek üslub ve mâna derecelerinin olduğunu haber vererek Resulullah'ı teskin eder.

MÜDÂRA'NIN BİRİNCİ UMDESİ : AKLİ SEVİYELERİNE GÖRE HİTÂBETMEKTİR

İnsanlara müdâra'nın en müessir ve zaruri yollarından biri onlara, anlayacakları bir muhtevada hitabetmek olsa gerektir. Çünkü, Resulullah, bu hususta da irşad ve ısrarda bulunmuştur. Rivâyetler Resulullah'ın, Ashâb'a, halkın akıllarının seviyesine göre konuşmalarını emrettiğini belirtir. Hz. Ayşe'den gelen bir rivayet aynen şöyle : *امرنا ان نكلم الناس على قدر عقولهم* " *Aleyhisselatu vesselam, halka, akıllarının derecesine göre konuşmamızı emrederdi* " ⁷. İbnu Abbâs radiyallahu anh'tan gelen bir rivâyet de şöyledir: *لا تحدثوا امتي من احاديثي الا تحمل عقولهم فيكون فتنة عليهم*

"*Ümmetime hadislerimden akıllarının alabileceklerini rivâyet edin, aksi halde onları fitneye atarsınız* " ^{8,9}. İbnu Abbâs, bu

⁵A.e.,aynı sayfa.

⁶Tayalisi Ebu Davud, Süleym : Müsned, Mısır, 1372, s. 73.

⁷Münavi, a.g.e.,3, 377.

⁸Aclunî, Keşfu'l-Hafâ, Beyrut, 1351, 1,196.

nebevi ihtar sebebiyle, halktan, pekçok meseleyi gizlemiş, onları sadece ilim ehline rivâyet etmiştir ¹⁰.

Bu hadîste haber verilen " *akıl almıyacağı hitabın sebep olacağı fitne* " nin mahiyeti bir başka hadîste açıklığa kavuşturulmuştur : "Allah ve Resûlünü *tekzîb*". Şöyle buyrulur :

حدثوا الناس بما يعرفون أتريدون أن يكذب الله ورسوله [ودعوا ما ينكرون]

"İnsanlara anlayacakları şeylerden (yadırgamayıp hoş karşılayacakları ve takatlarına uygun olan bir tarzda) hitapta bulunun. (Ve kafalarını karıştıracak şeylere yer vermeyin). Aksi takdirde, bu, onları Allah ve Resûlünü *tekzîbe* sevkeder. Her halde bundan hoşlanmazsınız " ¹¹.

HZ. PEYGAMBER'DEN BAZI DAVRANIŞ ÖRNEKLERİ

Resulullâh'ın tavırlarında ve konuşmalarında, muhataplarının seviyelerini nazarı dikkate alıştaki ısrarı bâzı değişik örneklerle göstermek isteriz :

* Ukkâşe İbnu Sevr'in anlattığına göre, Ukkâşe'nin sürüsünü güden cariyesi, bir koyun kaybeder. Bunun üzerine cariyesini döven Ukkâşe, yaptığının hata olduğunu anlayınca, kusurunu telafi etmek üzere, Hz. Peygamber'e başvurur, hadiseyi anlatır. Aleyhisselatu vesselam : " Cârîyenin mü'min olduğunu bilseydim, hemen azad edilmesine hükmederdim " der ve onun iman durumunu tahkik etmek üzere yanına çağırır. Kôle kadın gelince sorar :

- Ben kimim ?
- Sen Resulullâh'sın !
- Allah nerededir ?
- Semada !

Bu cevaplar üzerine Resulullâh hükmeder : " Bunu azad et !

⁹ A.e., aynı sayfa.

¹⁰ A.e., aynı sayfa.

¹¹ Münâvî, a.g.e.,3, 377.

Çünkü mü'mindir "12.

Aleyhissalatu esselam başka vesilelerle de câriyeleri, Allah'a mekan izâfesine götürdüğü için, ilk nazarda kelâmî açıdan mahzurlu sayılabilecek bir tarz ile imtihan ederek mü'mine olduklarına hükmetmiştir 13

* Resulullâh Ehl-i Kitap olan Necran papazlarına yazdığı mektuba şöyle başlar : بِسْمِ اَللهِ اِبْرَاهِيمَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ " Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. Yakub aleyhimüsselam'ın ilahının adıyla..."14

* Mekke'de çok güzel güreşen, güçlü bir pehlivan vardı. (Kuvveti ve iriliğiyle şöhret yapmış, sırtı mağlup olarak yere hiç değmemişti) Onunla güreşmek üzere hariçten gelen kimseler olurdu. O hepsini yenerdi. Bir gün, Mekke'nin düzlüklerinden birinde Resulullâh onunla karşılaştı ve :

- Ey Rükâne, Sen Allah'tan korkmuyor, davet ettiğim dine icabet etmiyor musun ?

Dedi, Bazu gücünden başka bir şeyden anlamayan Rükâne :

- Ey Muhammed senin doğruluğuna bir şahid var mı ?

Dedi. Aleyhisselâtu vesselam onun anlıyacağı bir lisanla cevap verdi :

- Evet var. Eğer seni güreşte yıkarsam söylediğimin hak olduğuna inanacak mısın ?

Buyurdular, öbürü : " Evet Ey Muhammed !" deyince,

- Öyleyse güreşe hazırlan ! dedi. Rükâne,

- Hazırım !

Deyince, Resulullah yaklaşıp, yakaladığı gibi Rükâne'yi tuş etti. Neticeden şaşkına dönen Rükâne, güreşin yenilenmesini tekelif etti.

12 Ibnu'l-Esir, Usdül-Gâbe, Kahire, 1970, 4,67.

13 Ebu Davud, Salat, 168; Usdül-Gâbe, 4,145,5,95; Muvatta, Itk,8, " ilk nazarda mahzurlu görülecek " diye kayıtlıyoruz, çünkü, ülema Kur'an'da da :

يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ لَوْعِهِمْ "Üzerlerinde kudret sahibi olan Rablerinden korkarlar (Nahl,50) "أستتم من في السماء" Göktekinin üzerine bir taş yağdırıcı göndermesinden emin mi oldunuz ?" (Mülk, 17) gibi ayetlerden Allah'a cihet izafesi için delil bulunamayacağını, bunların, o muhatapların, Hak olan tek bir ilah inançlarına rağmen bir de arzda ilah bulunduğuna dair bir inanç taşımaları sebebiyle bu inançı nefyetmek üzere " yukarı" yı ve " Sema " yı bililitizâm zikrettiğini belirtir. (Şâtibi, Muvafakat, Kahire,3,230.)

14 Hamidullah, Muhammed : el-Vesâiku's-Siyâsiyye, Beyrut, 1983, 4.tab, 93. vesika.

İkinci, üçüncü sefer güreştiler. Ama her seferinde tuş oldu. Neticeden hayrete düşen Rükâne durup :

- Sende acayip bir hal var !
Demek zorunda kaldı "15.

* Enteresan bir örnek, Resulullah'ın cahiliye devrinde hırsızlık ve yol kesiciliğiyle şöhret yapmış Tayy kabilesinin, reisi durumunda olan Adıyy'e sarfettiği sözdür. Adıyy huzuruna geldiği zaman, İslâm hakkında uzun uzun bilgiler verdikten sonra Rasulullah sözünü şöyle tamamlar :

"... Ben müslümanlar hakkında fakirlikten korkmuyorum. Çünkü yardımcınız Allah'tır, O ihtiyaçlarınızı (yakında bol bol) verecektir (Ve öylesine de emniyette olacaksınız ki,) devesine binen bir kadın, Medine'den Hire'ye ve hatta daha uzaklara tek başına gidebilecek ve hırsız korkusu olmayacak". Bu sözleri işiten Adıyy der ki : "Ben içimden "*Tayy kabilesinin hırsızları nereye gidecek?*" diye sormaya başladım "16.

*Hudeybiye Sulhu sırasında, henüz Sulh yok. Müslümanlar umutsuz bir bekleyiş içindeler. Mekke'den birkaç elçi gelmiş hiç biriyle ortak bir anlaşma noktası temin edilememiş. Bu sırada Müslümanların Mekke'ye gönderdiği elçi, Hz. Osman'ın öldürüldüğü şaylası da çıkmış, Reulullah, bunun üzerine oradaki bütün müslümanlardan " Ölünceye kadar cihad " biatı almış.

Bu atmosfer içerisinde, Mekkeliler Beni Kinâne'den birini, durumu tahkik için gönderirler. Resulullah bu zatı uzaktan görür görmez : "İşte falan ! Bu, kurban develerine saygı duyan bir kabiledendir. Kurbanlıklarımızı ona gösterin" der. Halk Kurbanlık develerini önüne sürüp telbiye getirmeye başlarlar. Bu durumu gören elçi duygulanır ve :

15 İbnu Hışam, Siret, Mısır, 1955, İkinci tab., 1-2,391; Abdul-Kebir el-Kettani, et-Terâîbu'l-İdariyye, Beyrut, Tarihsiz, 2,146-147.

16 Tirmizî, Tefsir, Fatiha (2956).

Sübhanallah ! Bu kimselere Beytullah'ın yolunu kapamak doğru olmaz ! Der ve dönünce Mekkelilere gördüğünü anlatarak meşhur Hudeybiye Sulhüne onları ikna eder 17.

*Ebû Temîme el- Cûheyî : " Hangi şeye dua edip talep'te bulunuyorsun ? diye sorunca Aleyhisselatu vesselam onun anlayacağı sıfatları zikrederek cevap verir : " Sana bir zarar gelince, onu kaldırması için dua ettiğin, arazine kuraklık vurduğu zaman bitkini çıkarması için yalvardığın, herhangi bir şeyin çölde kaybolunca onu sana iade etmesi için yakardığın Zat-ı Zülcelâle duada bulunuyorum " 18

*Benî Fezâre'den Damedâm İbnu Katâde gelip karısının siyah bir çocuk doğurduğunu söyleyerek kadınından zina şüphesini ima eder. Resulullah'la aralarında şu konuşma geçer :

- Senin develerin var mı ?
- Evet !
- Renkleri nedir ?
- Kırmızıdırılar.
- Aralarında boz renkli de var mı ?
- Evet boz olanlar da var.
- Peki bu bozlar için ne dersin (nereden geldiler ?)
- Belki de bir damara çekti.
- Öyleyse senin çocuğun da bir damara çekmiş olabilir . 19

Selef büyükleri, bu nevi hadislerden hareketle, ilmi ehline verip, nâehle vermemeyi, "İlmin kişt üzerindeki hakkı" olarak tavsif etmiştir 20. Kaynaklarımız, bu meselede selefın ihtiyatını gösteren rivayetlerle doludur : Ebnü Mes'ud : "Sen bir cemaate akıllarının almayacağı bir şey söylersen mutlaka bu, bir kısmına fitne olur" demiştir 21.

17 Buharî, Şurût, 16.

18 İbnu'l-Esir, Usdül-Gâbe, 6, 41.

19 Ebu Davûd, Talâk, 28.

20 Dârimî, Mûsned, İlim, 34 (1,105).

21Müslim, Mukaddime, 5.

Ahmed İbnu Hanbel : "*Zahiri, Sultana isyan etmeyi ifade eden hadislere*"; İmam Malik : "*Cenab-ı Hakkın sıfatlarıyla ilgili hadisler*"; Ebu Yusuf : "*Garaibe giren hadisler*" uluorta tahdis etmeyi mekruh addetmişler, hoş karşılamamışlardır²². Ebu Hureyre radiyallahu anh: "*Ben Resulullah'tan iki kap dolusu hadis belledim. Bunlardan birini halka yaydım. Ötekinde gelince, şayet onu yaymış olsam şu gırtlak kesilirdi*" demiştir²³. Hasan-ı Basri, Resulullah'ın Ureyne'lilere verdiği ceza ile ilgili hadisi Enes'in Haccâc'a rivayetini hoş karşılamamıştır. Zira Haccâc, müslümanların kanını dökmeye onu esas almış, hiçbir fihî usûle dayanmayan hükümler çıkarmıştır.

Hulasa, Resulullah'ın, hitabederken insanların anlayış durumlarının gözönüne alınması gereğine müteallik irşadlarını esas alan İslâm üleması, zahiri, bid'ayı takviye ederek, şekilde olan hadislerin- esasen zahiri murad olmaması haystyetiyle - rivayetini mekruh addetmişlerdir²⁴.

MÜDARA'DA İKİNCİ UMDE : MUHATAPLARIN DİLİYLE KONUŞMASI

Resulullah'ı başarıya götüren hitabî tedbirlerinden biri de muhataplarının anlayacağı bir dil kullanmasıdır. Gerçi bütün muhatapları Araptı, hepsine arapça ile hitabediyordu. Ancak, Arapların kendi aralarında helce farkları vardı. Günlük olarak kullanılan kelimeler ve hatta kelimelerin kullanış tarzı bir lehçeden diğerine, zaman zaman birbirlerini anlamada zorluk çıkaracak kadar ciddi farklılıklar arz ediyordu. Resulullah, her seferinde muhatapının anlayacağı üslub ve kelimeleri kullanıyordu. Hz. Ali, Aleyhiselatu vesselam'ın, *Beni Nehd* heyetine hitabını dinleyip anlamada zorluk çekince şöyle demiştir : "*Ey Allah'ın Resulü ! sen ve biz aynı babarın evladlarıyız. (Aynı beldede yetiştik) Fakat senin Arap heyetlerine, çoğunun anlamadığımız bir dille konuştuğuna şahid oluyoruz*"²⁵

²² Kütüb-ı Sitte Muhtasarı Şerhi, 10, 508 (Taraflımızdan hazırlanmıştır).

²³ İbnu Hacer, İsaibe, Kahire, 1324, 4,208.

²⁴ İbnu Hacer, Fethu'l-Bâri, Mısır, 1959, 1, 236.

²⁵ Mecdüddin Ebu's-Seâdat İbnu'l-Esir el-Cezeri, en-Nihaye, Kahire, 1963, 1,4.

Münavî, bu çeşit suallerin Hz.Ebu Bekir, Hz.Ömer gibi diğer büyükler tarafından da sorulduğuna dair rivayetler kaydeder ²⁶.Resulullah halkın lisanına göre konuşabilme hassasının risalet vazifesindeki ehemmiyetine dikkat çekmek üzere , bu hususta soranlara : *فاحسن تاديبى* "Beni Rabbim Terbiye etti ve terbiyemi mükemmel kıldı. Çocukluğum da (Arapçayı en fasih konuşan)Beni Sâd'da geçti" diye cevap vermiştir. Nitekim Beni Sâ'd İbnu Bekr heyetle gelen Muhammed İbnu atıyye *فكلمنى رسول الله بلقنتنا* "Resulullah Aleyhisselatu vessalam bana, bizim lehçemizle hitabetti" diyerek dikkat çeken bir hususu belirtir ²⁷. Habeşistanda doğmuş olan Ümmü Hâlid'e bir hırka giydiren Resulullah, "Yakıştı, yakıştı" makamında "*Senâh Senâh !*" der şarihler kelimenin habeşce olduğunu ve "*çok güzel*" manasını taşıdığını belirtirler ²⁸.

Alimler Resulullah'ın, ilâhi bir terbiye ve murakebe ile bu tutumu hayatı boyunca takip ettiğini ittifakla söylerler. İbnu'l-Esir der ki : Aleyhisselatü Vesselah, Araplara aşiret ve kabile farklarına, oymak, boy ve hatta hanedan ayrılıklarına göre farklı Hitab eder, herbirinin anlayabileceği hususları ve bildikleri şeyleri mevzubahis ederek onlarla konuşurdu.

Bu sebepten şöyle demişti : *أمرت أن أخطب الناس على قدر عقولهم* " Ben insanlara akılları seviyesinde hitabetmekle emrolundum ". Sanki Aziz ve Celil olan Allah, O'na ceddinin evlatlarından bir başkasının bilmediğini öğretmiş ve O'nda uzak ve yakın Araplara dağıtılan ve onlarda bulunmayan bütün maarifi cemetmişti. Gerek yanında bulunan Ashab ve gerekse heyetler halinde gelen Araplar onun söylediklerinin çoğunu anlıyor, bilmedikleri olursa onu da soruyorlardı, O da onlara açıklıyordu"²⁹.

Farklı dil hususu Resulullah aleyhisselatü vessalam'ın muhtelif Arap kabilelerine gönderdiği mektuplarda daha bariz görülmektedir,

²⁶ Münavî, a.g.e.,1,224.

²⁷İbnu'l-Esir, Usdül-Gâbe, 4,254; İbnu'l-Hamza el-Hüseynî, el-Beyân, Halep, 1329,2,309; Hâkim, Müstedrek, Haydarabad, 1338,4,28; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid,2,3,97-98.

²⁸ Azimâbadî, Avnu'l-Ma'bûd, Medine, 1968, 11,66.

²⁹ İbnu'l-Esir, en-Nihaye, 1,4.

Çünkü meselâ Zekat'la ilgili olarak yapılan talimat mektuplarında, çok farklı kelimelerin yer aldığı görülür ³⁰.

Şunu belirtmede fayda var : Resulullah'ın bir mevhibe-i ilâhî olarak muhatabının lisanınca konuşması hadisesi, "*Aleyhisselatü vesselam'ın zatına mahsus bir hususiyettir, ümmetce tatbik edilemez*" şeklinde anlaşılmalıdır. İlähî terbiyenin sonucu olarak öyle davranmış olması, bu çeşit davranmanın ehemmiyetini ifade eder. Bunu, "*Ümmet, ilâhî irşâda dayanacak kadar ehemmiyet taşıyan bir sünnetin tatbikatını ihmal etmemelî*" diye anlamak gerekir.

MÜDARATIN ÜÇÜNCÜ ÜMDESİ : İCTİMÂİ SEVİYELERİNE GÖRE MUAMELE

Muhataba göre muamele sadece onların akli ve anlayış seviyelerini esas almayı gerektirmez. Onlara ikramda, ihşanda, ağırlamada da içtimai seviyelerine, temsilcilik durumlarına ve zenginliklerine göre kısacası maddî ve manevî içtimai seviyeleriyle mütenasib davranmayı gerektirmektedir. Bu sadedde Aleyhisselatü vesselam, şu prensibi va'zetmiştir :

انزل الناس منازلهم من الخير و احسن اديهم على الاخلاق الصالحة

"İnsanlar, hayır ve şerden nasıl bir makamda iseler, bu makamlarına göre davranın, Hepsine muâmelede güzel ahlâkî esas alın"³¹.

Burada herkese iyi muamele esas kılınmış olmakla birlikte " iyilikte eşit olmamak " da emredilmektedir.

Hız.Ayşe'nin anlattığına göre, Aleyhisselatü vesselam yatakta dizleri açık vaziyette yatmakta iken Hz.Ebu Bekr huzura girmek üzere kapıyı çalar, Resulullah, o halini bozmadan izin verir, bir müddet sohbet ederler. Derken Hz.ömer kapıyı çalar, aynı hal üzere ona da izin verilir, bir müddet beraber sohbet edilir. Derken yine kapı çalınır. Resulullah bunun Hz.Osman olduğunu öğrenince yatağına oturur üstüne başına çeki düzen verir, dizlerini örter, (Hz.Ayşe'yi yanından

³⁰ Bu maksatla Muhammed Hamîdullah'ın el-Vesâiku(s-Siyasiyye görülebilir. 113 ve 133. vesikalarda olduğu üzere.

³¹ Suyutî, el-Camlu's-Sağîr, (Feyzu'l-Kadir'le birlikte),3,58.

uzaklaştırır) sonra izin verir, Hz. Osman girer, sohbet edip misafirler gittikten sonra Hz. Ayşe : "Ebu Bekir girdi, istifini bozmadın, Ömer girdi yine bozmadın, Osman gelince kalktın kendine çeki düzen verdin..." diyerek sebebini sorar, Resulullah, Hz. Osman'ın, kendisinden meleklerin bile teeddüp edecekleri kadar edebe riayet eden haya sahibi birisi olduğunu, ona karşı titiz davranmasının tabii olduğunu, (bir rivayette) aksi takdirde çok haya sahibi olan Hz. Osman'ın maruzatını arzetmeden geri döneceğinden korktuğunu belirtir ³². *إنا اتاكم كريم قوم فاكرموه* Bir kavmin büyüğü yanınıza gelince ona değer verin"³³ düsturunu koyan Resulullah, Tay kabilesi esirleri arasında yer alan cömertliği ile meşhur Hatım-ı Tâi'nin yaşlı kızı Seffâne'ye, onun kabile mensupları arasındaki itibar ve hürmetini gözönüne alarak, esir muamelesi yapmaz. Mescidin kapısına yakın kurduğu deriden mamul bir çadıra yerleştirerek hususi şekilde ağırılar, giyecek, binek ve diğer yol ihtiyaçlarını vererek emniyet içinde yurduna gönderir ³⁴. Keza kabile reisi durumunda olan bu kadının oğlan kardeşi Adiy bin Hatimî, Resulullah, müşrik olarak yanına geldiği zaman, biricik minderini ikram edip kendisi yere oturacak kadar bir kısım ikram ve iltifatlarda bulunmuştur. "Başkasına böyle davrandığınızı hiç görmedik" diye hayret ifade edenlere de : "Evet ama bu kavminin büyüğüdür " cevabını verir.

Keza, kavminin efendisi olan Cerir el-Beceli yanına geldiği zaman iltifat ve ikramda bulunmuştur. Hatta cemaatin çokluğu sebebiyle oturacak yer bulamayınca Resulullah üzerine oturması için hırkasını ona atmıştır ³⁵.

MÜDARANIN DÖRDÜNCÜ UMDESİ: HALKIN AHVALİNE GÖRE DAVRANMAKTIR

Resulullah bu hususta da dikkat çekici örnekler vermiştir. Bunu, aynı mesele hakkında sorulduğu halde, farklı şekillerde verdiği

³² Müslim, Fezailü's-Sahâbe,36,37; İbnu Hacer, el-Metalibu'l-Âliye, Kuveyt, 1973/1393, 4, 52.

³³ el-Cami'u's-Sağır, 1, 241.

³⁴ İbnu'l-Esir, Usdül-Gâbe, 7,143.

³⁵ A.e.1,333.

cevapta görmekteyiz. Mesela bir takımları gelip : "İçimizden söylemeye dilimiz varmayan kötü şeyler geçiyor, (bunun günahu var mı ?) diye sordukları vakti : " Bu (endişeyi duymanız), sizdeki sarıh bir iman (ın alâmeti)dür" dediği halde³⁶, içinden geçecek vesvese için bir başka fırsatta "Kim içinde bu çeşit düşünceler bulursa âmentübillah (Allah'a iman ettim) desin" emreder ³⁷. İbnu Abbas benzer bir durumda : هو الاول والآخر والظاهر والباطن وهو بكل شيء عليم

" O, hem evvel, hem âhîr, hem zâhîr, hem batındır, O her şeyi bilir " ayetini (Hadid 3) okumayı tavsiye eder ³⁸. Keza, Şatibi'nin belirttiği üzere, Resulullah, haklarındaki şahsî bilgisini esas alarak, ganimetten bazılarını pay verirken bazılarını vermeyip onları imanlarına tevkiil etmiş, nazarında daha muhterem ve sevgili olan bazılarını terkederken, Allah'ın ateşe atacağından endişe ettiği bazılarını ikramda bulunmuş, İslama madde ile ısındırmaya çalışmıştır ³⁹. Bütün malını bağışlayan Hz.Ebu Bekir radiyallahu anh'tan bu bağışı aynen kabul ettiği halde ⁴⁰ aynı şekilde davranan Ka'b İbnu Mâlik'e "Malından bir kumuru ahkoy, bu senin için daha hayırlıdır"⁴¹ demesi veya yegane serveti olan tavuk yumurtası büyüklüğündeki altınını bağışlayandan bağışını reddetmesi ⁴² de, Resulullah'ın muhatapların ahvaline göre davranışına ikna edici örneklerdir.

Keza annesinin talebi üzerine, Hz.Enes'e çok mala mazhar olması için dua eden ⁴³ Resulullah, Sa'lebe İbnu Hatib'in aynı muhtevadaki talebine : "Şükrünü eda ettiğin az mal, takat getiremeyeceğin çok maldan daha hayırlıdır" diye cevap vermiş, dua edivermekten imtina etmiştir ⁴⁴.

Keza, adâletle hükmedip, dürüstlkle iş yapacak emir ve hâkimler hakkında :

³⁶ Müslim, İman, 209.

³⁷ Müslim, İman, 212.

³⁸ Ebu Bavûd, Edeb, 118.

³⁹ Şatibi, a.g.e.,4,64-65.

⁴⁰ Tirmizî, Menakıb,40.

⁴¹ Kûtüb-ı Sitte Muhtasarı,4,20.

⁴² Darimi, Zekat, 27.

⁴³ İbnu'l-Esir, Usdül-Ğâbe,1,152.

⁴⁴A.g.,1,284.

" ان المسطين عند الله على منابر من نوز عن بين الرحمن " *Adaletle iş yapanlar , Allah katında nurdan minberler üzerinde Rahman'ın sağında olacaklardır* " ⁴⁵veya, "Yetimi himaye edenle ben cennette beraber olacağım " ⁴⁶ diyerek hakimliğe ve yetimlere hamî olmaya teşvik eden Resulullah aleyhisselatu vesselam kendisinden, memurluk talebeden Ebu Zer Gıfari radıyallahu anh'a : "Ebu Zer, ben seni hakikaten zayıf görüyorum. Ben senin için kendime sevdiğim şeyi severim sakın iki kişi üzerine hâkim olma ve sakın yetim malına velî olma !" demiştir ⁴⁷.

Keza oruçlunun hanımıyla mubaşeretten soran birine bunda bir beis olmadığını söylediği halde aynı şeyi soran bir diğerine bunu yasaklamıştır. Ravî der ki : "Ruhsat verdiği kimse yaşlı, yaakladığı kimse de genç biristiydi " ⁴⁸.

Bütün bu kaydedilenler, Resulullah'ın davranışlarında muhataplarının fitri mizaçlarını, akli seviyelerini ictimâî durumlarını nazarı dikkate aldığını ve dolayısıyla insanları tek tek iyi tanıdığını göstermektedir.

NİÇİN MÜDARA ?

Alimler herkese seviyesine göre muamele etmeyi, Allah'ın mahlukatı tâbi kıldığı tedbire uymak olarak değerlendirmiş, bunun terkini makul bulmamıştır. "Çünkü, derler. Allah kullarının hallerini zenginlik ve fakirlik, azırlık ve zellilik, yükseklik ve alçaklık üzere düzenlemiştir, ta ki, hangisi daha çok şükretmektedir onları imtihan etsin". Devamla derler ki : "Allah adına hareket eden kişi, dünya ehliyle muamelelerini, Allah'ın onlara takdir ettiği hale uygun yapar. Kim Allah'ın onlara takdir ettiği makama göre muamele etmezse, onlarla iyi bir davranışa girmiş olmaz. Bu davranışıyla muhatabını alçaltmış ve ona zulmetmiş ve Allah'ın onlara uygun

⁴⁵ Müslim, İmaret, 18.

⁴⁶ Tirmizî, Birr, 14.

⁴⁷ Müslim , İmâret, 17.

⁴⁸ Ebu Davûd, Savm, 35.

bulduğu tedbire muhalefet etmiş olur. Dolayısıyla, sen, itibarlı biri ile sıradan birine, zenginle fakire, yer vermede, ihşanda eşit davranırsan, sebep olduğun fesad, hâsıl ettiğin ılahtan fazla olur. Nitekim zengine uzakça bir yer göstersen veya, adl bir hediye bulunsan sana kıt tutar. Çünkü Allah bile onlara böyle davranmamıştır. Eğer idareclere, halka yaptığın şekilde davranırsan nefstini belaya maruz bıraktın demektir"⁴⁹

DEĞER VERİLECEK BÜYÜK KİM ?

Kavmin büyüğüne ikram etmek (değer vermek) emredilince, hatıra şu soru geliyor : Bu büyükten maksat kimdir ?, sözgelimi bunun âlim olması şart mıdır ? Münavi : "Büyükten murad o kavmin âlim ve sâlihî değildir, bazıları bu vehme düşmüş olsa da" der. Açıklama sadedinde : "Resulullah'ın büyüğü zikrederken onu ne ilme ne de dine nisbet etmediğini" belirtir. Meseleyi tahlil eden müellif, kâfir ve fâsikları ikram edilmesi gereken büyüklerden istisna edenlerin görüşlerini tenkid eder. Ona göre bu istisnayı yapanlar, "İkram"ın, daha ziyade dîni ve dünyevî bir zarar korkusu veya fail veya mefulden bir kötülük gelmesi gibi durumlarla muttasıf olduğundan gafildirler." Öyleyse, bu söylenen hususlardan birinin hasil olacağından korkuldu mu "büyüğe ikram" olur, hatta vacib olur. Şu halde kim, yanına zâlim ve fâsik idarecilerden birinin gelme durumunda ona yer göstermez diğer insanlardan biri gibi davranırsa hem canını hem malını belaya arzetmiş olur. Bu yüzden eza görür ve sabır da etmezse dünyasını da âhiretini de hüsrana atar.

Münavi bahsi, şöyle tamamlar : "Aleyhisseatu vesselam :

بعثت بمداة الناس "Ben insanlara müdâra ile gönderildim" buyurmuştur. Bu sebeple, fevkalade veralarıyla tanınan pek çok selef büyüğü zulümden geri kalmayan Ümeradan hediye kabul etmişler, onlara karşı güler yüzlü olmuşlardır. Bu davranışlarındaki maksad, dîni korumak, müslümanlara zarar gelmesini önlemek, hatta bu zavallı zâlimin daha fazla zulümde bulunarak iyice hüsrana düşmemesine meydan vermemek idi. Nitekim Hz. Mustafa

⁴⁹Münavi, a.g.e.,3,58.

aleyhisselam'ın müellefe-i Kulüb ve başkalarına karşı metodu da böyle olmuştur. Ne var ki, bu meselede pek çok kimse, Allah ve Resulü'nün halkla ilgili tedbirde takip ettikleri prensipten gaflet sebebiyle hataya düşmüştür. Böylelerini yanıtlan diğer bir husus :

و من بهن الله فما له من مكرم " Allah kimi hor kılsa, onu saadete kavuşturacak kimse yoktur " (Hacc,18) ayetini anlamalarındaki kısırlıktır. Oysa bu ayeti, en güzel şekilde sünnet açıklamıştır. Kâfir ve fâsıkın alçaltılmasının talep edildiği durum, herhangi bir zararın gelmeyeceğine dair garanti halidir. Velhasıl, kâmil kişi, büyülemeyi de alçaltmayı da Allah için yapar. Bu sebeple ariflerden biri : " fakire düşen, der, kendisine hangi memur gelirse gelsin ikram etmektir. Çünkü onlardan hiçbiri büyülenmeyi atıp, kendini dününde görmedikçe fakirin yanına tenezzül edip uğramaz. Böyle olmasa bile, reâyasından biri olarak yanına geldiği için ikram etmelidir ". Arif sözünü şöyle tamamlar : " Bizze fakir ve hakir olduğumuz halde, her kim gelirse gelsin ikramda bulunuruz Eğer gelen zâlimse, biz zaten günahlarımız vs. ile - en azından su-i zanlarımızla - nefsimizin zalimleriyiz. Dolayısıyla bir zâlim, bir başka zâlime hürmet etmiş, ikramda bulunmuş olmaktadır.

Esasen, Hz.Mustafa aleyhisselatü vesselam Kureyş kafirlerinin büyüklerine karşı mütevazı davranır, ikramda bulunur, menzilelerini yüce tutardı. Çünkü onlar, izzet-i uluhiyetin mazharları idiler. Bir zat, velilerden birini rüyada gördü: Üzerinde yeşil bir hulle vardı, önünde de enbiya ve evliya saf tutmuş duruyorlardı. Bu gördüğünü anlatmakta zorluk çekti ve arif bir yorumcuya anlattı. Arif kişi şunu söyledi : "Bu gördüğünü yadırgama, çünkü onların (evliya ve enbiyaların) o yeşil hulleyi giyen veli önündeki teeddüpleri, kendine değil, ona hulleyi giydirenedir. Bilmez misin, Sultan, kölelerinden birine bir hilat giydirecek olsa devlet büyükleri etrafında fır dönerler"⁵⁰.

Hadisler, insanlara liyakatlerinin fevkinde muamele etmemeyi de tavsiye etmiştir.

⁵⁰ Münavi, a.g.e.,1,241-242.

Hz.Ali der ki : "Kim insanlara derecesine göre muamele ederse kendini yükten kurtarır. Kim de kardeşini kadrinin üstüne çıkarırsa onun adavetini cezbeder"⁵¹.

Bu meselede Hz.Ayşe'den rivayet edilen bir davranış örneğine göre, kendisine uğrayan bir dilenciye sadece bir ekmeğin parçası verip savarken, onun ardından gelen üstü başı düzgün bir diğer dilenciye oturtup karnını doyurmuştur. Bu farklı davranışın sebebi sorulunca : " Resulullah bize : " İnsanları makamlarına göre ağırlayın " buyurdu, açıklamasını yapar⁵².

MUHATABA GÖRE EN İYİ AMEL

Resulullah'ın tebliğinde muhataba ve içinde bulunduğu zamanın şartlarına çok ehemmiyet vermiş olma vak'ası, efdal yani " en iyi " hakkındaki bayenlerde da görülür.

İnsanlar az zahmetle çok kâr elde etmeyi her zaman isterler. Uhrevi meselede de öyle. Bidayetten beri, amellerin en değerli, ibadetlerin en çok sevap getirecek olanı, duaların en makbulü hep aranmış ve sorulmuştur.(Yani efdalı) Ashabın da Resulullah'a bu " en iyi" yi çokça sorduklarını görürüz. Ancak *en iyi* her seferinde *efdal* kelimesi kullanılarak sorulmaz, sıkça buna rastlanır ise de, "*cennete en yakın amel*" , "*cehennemden en uzak amel*", "*Allah'a en sevgili amel*", "*en akıllı kişi (nin yapacağı amel)*" gibi efdal (= en faziletli, en iyi) manasına gelen muhtelif tabirler kullanılarak da sorulmuştur.

Bu değişik tabirlerin hepsiyle aynı şeyin sorulduğuna en iyi delil, İbnu Mes'ud'dan gelen bir rivayettir. Müslim'in kaydettiği rivayetin üç ayrı vechinde, İbnu Mes'ud, üç ayrı tabir kullanmıştır.

- En faziletli amel hangisidir ? ای العمل افضل ؟
- Cennete en yakın amel hangisidir?
- ای الاعمال اقرب الى الجنة ؟

Resulullah'ın en çok sevdiği amel hangisidir ?

⁵¹ A.e. aynı sayfa; el-Muttaki, Kenzu'l-Ummal, 3, 111.

⁵²Ebu Davud, Edeb, 23; Kenzu'l-Ummal, 3,397.

ای الاعمال احب الی رسول الله ؟

Rivayetin her üçünde de Aleyhisselatü vesselam'dan sâdır olan cevap aynıdır :

"- Vaktinde kılınan namaz, sonra anne- babaya yapılan iyilik, sonra da Allah yolunda cihad " 53.

Rivayetlerde *efdal* olarak zikredilenlerden örneklere geçmeden önce şunu da kaydetmede fayda var : Belirtildiği üzere hadislerde *en faziletli amel* olarak zikredilen farklı şeylerin, aynı rivayette biri diğerinin yerine iç içe kullanıldığı da olmuştur. Bunun en güzel örneğini Amr İbnu Abese'nin bir rivayeti teşkil eder. Bu rivayette bir zat Resulullah'a ard arda sormuş Aleyhisselatü vesselam da cevap vermiştir. Aynen naklediyoruz :

- Ey Allah'ın Resulü ! İslam Nedir ?
- Kalbini azız ve celil olan Allah'a teslim etmen ve de, elinden ve dilinden müslümanların selamette olmasını!
- Hangi İslam en faziletlidir ?
- İman !
- İman Nedir ?
- Allah'a, Meleklerine, Kitaplarına, Peygamberlerine, Ölümünden sonra dirilmeye inanmandır !
- Hangi İman en faziletlidir ?
- Hicret !
- Hicret nedir ?
- Kötülüğü terketmen !
- Hangi Hicret en faziletlidir ?
- Cihad !
- Cihad Nedir ?
- Karşılaştığın zaman küffarla mukatele etmendir !
- Hangi Cihad en faziletlidir ?
- Kim atını ifna edinceye kadar savaşmışsa ! Ayrıca iki amel daha vardır ki, bunlar amellerin en faziletli olanıdır, kim bu iki ameli aynen işlemedikçe kimse onları geçemez : Hacc-ı Mebrur ve Umre !⁵⁴

53 Müslim, İman, 137-138,139; Buhari, Ahad, 1, Tevhid, 48.

54 Müsned,4,114.

Söylediğimiz gibi, *اي الاعمال افضل* "Amellerin en efdalı hangisidir?" sorusuna Resulullah muhataba ve zamana göre farklı cevaplar vermiştir :

- *Efdal* bazan : "Allah'a iman, Allah yolunda cihad ve Haccı-Mebrur" dur ⁵⁵.

- " Zikrullahıtır " ⁵⁶.

- " Allah için sevmektir " ⁵⁷.

- " Namazdır " ⁵⁸.

- "Anne ve babaya hizmettir " ⁵⁹.

- "Hiçrettir "Sana hiçreti tavsiye ederim, zira onun misli yoktur "

60.

- Bazı cevapta en efdal şey afiyettir : " Allahtan afiyet dileyin çünkü bir kula afiyetten daha efdal bir şey verilmemiştir " ⁶¹.

- Israrlı soru üzerine üstüste üç kere : " Namaz !" der. Dördüncü de " Cihaddır " der ⁶².

NAMAZIN EN FAZİLETLİSİNE GELİNCE

- Bir cevapta " İlk vaktinde kılınan namazdır, çünkü Allah'a en sevgili amel namazı tâcıl edip ilk vaktinde kılmaktır " buyurur ⁶³.

- Bazı cevaplarda " Kişinin evinde kıldığı (nafile) namazdır ⁶⁴.

- "Geceleyin kılınan namazdır " ⁶⁵.

- " Kunutı uzun olan namazdır " ⁶⁶.

Hemen belirtelim ki, bazı rivayetlerde cihaddan dört kat üstün olduğu belirtilen " Namaz " şu rivayette cihaddan pek geride

⁵⁵ Buharî, Hacc,4; Müslim, İman, 135; Nesâî, Zekat, 49; Musned, 6, 372; Dârimî, Cihad, 4.

⁵⁶ Muvatta, Kur'an, 24.

⁵⁷ Müsned (Ahmed İbnu Hanbel), 5, 247; Ebu Davud, Sünnet,2.

⁵⁸ İbnu Mace, Taharet,4 (277,279); Muvatta, Taharet, 36.

⁵⁹ İbnu'l-Esir, Usdül-Gâbe, 4,330.

⁶⁰ Nesâî, Bey'at, 14.

⁶¹ Ahmed İbnu Hanbel, Müsned, 6,375,440.

⁶² A. g.,2,172.

⁶³ Ahmed İbnu Hanbel, Müsned, 6,375,440.

⁶⁴ Buhari, Ezan, 81.

⁶⁵ Müslim, Siyam, 203; Tirmizî, Mevâkit, 207.

⁶⁶ Müslim, Musâfirin, 164; Nesâî, Zekat, 49.

kalmaktadır : " Kişinin Allah yolunda teşkil edilen cephedeki yeri, onun altmış senelik ibadetinden hayırlıdır "67.

EFDAL İSLÂM

Amelin hayırlısı bazen " amel " yerine " İslâm " kelimesi konularak sorulmuştur : " Ey Allah'ın Resulü ! Hangi İslam efdaldır ? (veya daha hayırlıdır) " şeklinde. Bu çeşit sorulara verilen bazı cevaplar :

- Elinden ve dilinden mü'minin emin olduğu kimse 68.
- Yemek yedirmen, tanıyıp tanımadığına selam vermen 69.
- Müslümanların elinden ve dilinden selamet bulduğu kimse70.
- Ahlakça en üstün olan kimsedir 71.

EFDAL İMAN

- Hz.Muaz'ın " en efdal iman nedir ?" sorusuna Hz.Peygamber : " Allah için sevmen, Allah için buğzetmen, lisanını zikrullahta kullanman" der 72.

- Benzer bir sorunun bir başka cevabı : " Allah'a ve Resulüne iman, sonra Allah yolunda cihad, sonra Haccı Mebrurdur "73.

EFDAL MÜ'MİN

Bazı kere "En faziletli olan şey " onun faili sorularak öğrenilmek istenmiştir: " Mü'minlerin hangisi efdaldır ", " Kulların hangisi efdaldır ?", "İnsanların hangisi efdaldır ?", " Mü'minlerin hangisi daha zekidir ?" gibi. Burada da sorular aynı manaya çıkmaktadır. Bu çeşit sorulara verilen cevaplar da önceleri söylenenleri te'yid eder. Bazı örnekler :

67 Müslim, İman, 140.

68 Müslim, İman, 66.

69 Müslim, İman, 63,65; Buhari, İman, 6,18; İst'izan, 9; Nesâi, İman, 12.

70 Müslim, İman, 66.

71 Ahmed İbnu Hanbel, Müsned, 5,99.

72 A.e.,5,247.

73 Buhari, Hacc,4.

- "(Efdal mü'min) ahlaken en güzel olanıdır " 74.
- "(Kulların efdalı) Allahı en ziyade zikreden erkek ve kadındır" 75.
- "(Mü'minlerin en zekisi) ölümü en çok zikreden, öbür dünya için hazırlığı en iyi yapandır " 76.
- Allah yolunda nefsiyle, malıyla cihad eden kimse, sonra da dağ kuytularında olup, Allah'tan korkan ve halkı şerrinden terkedene mü'mindir 77.
- (Fitne)de insanların en hayırlısı sürüsünün peşinde olup, onun (zekat) hakkını eda eden ve Rabbine ibadetini yapan kimsedir " 78.
- "En hayırlınız, günah işlemediği müddetçe kavminin müdafaa edendir" 79.
- "Kuvvetli mü'min, Allah indinde en hayırlı en faziletli ve en sevgili kimsedir" 80.

EFDALUL-EFDAL

Efdal olduğu belirtilen bu ameller de tek dereceli değildir. Aleyhisselatü vesselam bunlara giren efdallere de dikkat çekmiştir.

Mesela " En faziletli sadaka"yı soran kimseler şu farklı cevapları almışlardır :

- " Su içirmektir " 81.
- " Fakirin gücü yetecek kadar vermesidir " 82.
- " Zenginlikten verilen sadakadır " 83.
- "Sağlığın yerinde, cimri tabiatlı, yaşama ümidi içinde fakirlikten korkar halde iken verdiği sadakadır " 84.

74 İbnu Mâce, Zühd, 31.

75 Tirmizi, Davât, 5(3373).

76 İbnu Mâce, Zühd, 31.

77 Buhari, Cihad, 2; Müslim, İmaret, 122.

78 Tirmizi, Fitne, 15 (2178).

79 Ebu Davud, Edeb, 121(5120).

80 Müslim, Kader, 34; Müsned, 2,366.

81 İbnu Mâce, Edeb, 8.

82 Ebu Davud, Vitr, 12.

83 Nesâi, Zekat, 60.

84 Buhari, Vesaya, 8; Nesâi, Zekat, 49,50.

HANGİ CİHAD EFDAL

En faziletli ameller arasında zikredilen cihadın da en faziletli hadislerde farklı şekillerde ifade edilmiştir, tıpkı namazın en faziletli gibi :

- Bazı hadislerde " En faziletli (efdal) cihad zâlim sultan nezdinde hakkı söylemektir "85.

- Bazı hadislerde : "Malıyla, nefsiyle müşriklere karşı cihad etmektir"86.

- Bazı rivayetlerde : " Atı ve kanı (varı yoğu) helak oluncaya kadar cihadetmektir "87.

- " Yaşlı, çocuk, zayıf ve kadınların cihadı hac ve umredir "88.

- "(Siz kadınlar için) en faziletli cihad Hacc-ı Mebrur'dur "89.

KADININ CİHADI

En efdal ameli öğrenmek üzere soru soran veya en efdal olduğu bilinen cihada katılmak üzere izin taleb eden kadınlara Resulullah, hep Haccı göstermiş bunun, onlar hakkında cihaddan üstün olduğunu söylemiştir90. Hz.Ayşe'den bir örnek : Anlattığına göre, " Ey Allah'ın Resulü ! Biz de çıkıp senin yanında cihadda yer almayacak mıyız ? Zira ben Kur'an-ı Kerim'de, cihaddan daha faziletli bir amel göremiyorum !" der. Aleyhisselatü vessalam : " Hayır ! Siz kadınlar için cihadın en güzeli ve en faziletli, Beytullah'a haktır, Hacc-ı Mebrurdur " diye karşılık verir 91.

Bir seferinde Resulullah'ın amcasının yaşlı kızı Ümmü Hânî, Aleyhisselatü vessalam'a der ki :

- Ey amcamoğlu ! Görüyorsun yaşlandım ve ağurlaşım, Amelim de zayıfladı. Benim için uhrevi kurtuluş yolu nedir ?

85 Ebu Dâvud, Melâhim, 17; İbnu Mace, Fiten, 20; Tirmizî, Fiten, 13.

86 Ebu Dâvud, Vitr, 12; Nesâî, Zekat, 49.

87 Darimî, Cihad,3; İbnu Mace, Cihad, 15.

88 Nesâî, Menasik,4; İbnu'l-Esir, Usdül-Gâbe, 7,144; Mûnavî, a.g.e.,3,352.

89 Ebu Ya'la, 215/B.

90 İbnu'l-Esir, Usdül-Gâbe, 7,144; Mûnavî, a.g.e.,3,352; Heysemi, Mecmau'z-Zevâid, 3,206.

91 Nesâî, Menâsik, 4.

Resulullah şu cevabı verir :

- Sana müjde veriyorum. Hayrın kapıları o kadar çok ki ! Sen yüz kere " Elhamdülillah !" de; bu (senin için) yüz köle azadına bedeldir. Yüze kere " Allahüekber !" de; bu (senin için) Allah yolunda cihad etmek üzere gemlenip eğerlenen yüz ata bedeldir. Yüz kere "Sübhanellah !" de; bu (senin için) kabul edilmiş yüz kurbanlık deveye bedeldir. Yüz kere de "Lailaheillallah!" de, bu sende şirk dışında bütün günahları affettirir "92.

Resulullah'ın diğer bir kadına (Kısra Bintü Rıvas'a) tavsiyesi de şudur : " Ey Kısra hata edince Allah'ı (Tevbe ile)an ki, O da seni mağfiretle ansın. Kocana itaat et ki dünya ve ahiret şerlerinden masum olasın. Anne ve babana iyi davran ki evinizin hayrı artsın "93.

MAKAM (MENZİLE) İTİBARI İLE EN HAYIRLI KİMSE

Hadislerde farklı gelmiştir :

- Atının yularından tutup Allah yolunda cihad eden kimsedir, sonra, sürüsünün peşine düşüp namazını kılan, zekatını veren, Allah'a ibadet eden kimsedir "94.

- "İnsanların en hayırlısı borcunu en iyi ödeyendir "95.

- "En hayırlınız Kur'an-ı öğrenen ve öğretenidir "96.

- "En hayırlınız ehline hayırlı olandır. Ben ehline en hayırlı olanımızım"97.

- "Ömrü uzun olan ve ameli güzel olandır "98.

- "Nefsiyle, malıyla cihad eden kimse, dağ kuytularında ibadet edip, halkın zararını bırakan kimsedir "99.

92İbnü'l-Esir, Usdül-Gâbe, 6, 170.

93A.g.,7,244.

94 Muvatta, Cihad, 4; Nesâi, Zekat, 74; Darimî, Cihad, 6; Ahmed İbnu Hanbel, Müsned,2,443.

95 Buhârî, İstikrâz, 4,6,7; Müslim, Mûsâkat, 118; İbnu Mace, Ticârat, 62.

96 Buhârî, Fezailü'l-Kur'an,21; Tirmizî, Sevabü'l-Kur'an, 15.

97 İbnu Mace, Nikâh,50.

98Tirmizî, Zühd,21;Müsned,5,40,43.

99 Buhârî, Rikak, 34.

- "Elinden ve dilinden müslümanların selamet bulduğu kimsedir"¹⁰⁰.

KURTULUŞA GÖTÜRECEK TAVSİYELER

En " faziletli amel" in lisan-ı Nübüvvette bazan, Ashab'tan gelen taleb üzerine Resulullah'ın ifade ettiği tavsiyelerde kendini göstermektedir. Zira pekçok kimse kendini kısa yoldan Kurtuluşa ve Cennete götürerek veya azami sevaba kavuşturacak bir amel sormuştur.

Resulullah bu suretle sorulan en faziletli amellere çok farklı şeyler göstermiştir. Bazı taleplerde, tavsiyenin " Veciz " yani kısa olması ayrıca belirtilir.

Verilen cevaplardan örnekler :

- "Allah'tan haya et, tıpkı kavminden salih kimse karşısında duyduğun haya gibi "¹⁰¹.

- "Diline sahip ol "¹⁰².

- "Rabbim Allah ! de sonra müstakim ol"¹⁰³.

- "İnsanların elinden ümidini kes, Tamahkar da olma, zira tamah peşin fakirliktir. Müsaid bırakıldığın (hayatta olduğun) müddetçe namazını kıl. (Pişmanlıkla) özür dileyeceğin işi yapma "¹⁰⁴.

- "Hiçbir iyiliği hakır görme: kovandan arkadaşının kabına su vermen gibi, kardeşini güler yüzle karşılayan gibi. Elbiseni yerde sürürme, bu kibirden gelir. Kardeşin sende malum olan bir kusurun sebebiyle hakaret etse de sen ondaki malumun olan kusuru sebebiyle hakaret etme"¹⁰⁵.

- "Doğruyu söyle, fazlayı bağışla "¹⁰⁶.

- "Sana oruç tutmak gerekir çünkü onun misli yoktur "¹⁰⁷

100 Müslim, İman, 64.

101 İbnü'l-Esir, Usdül-Gâbe, 6,365.

102 A.g.,1,421.

103 A.g.,2,405.

104 A.e.,6,356;2,370.

105 A.e.,6,50;2,445.

106 A.e., 5,420.

107 Nesâi, Sıyam, 43.

- Bir kadına : "Dinliyi rahatsız edecek sözden kaçın"¹⁰⁸ demiştir.

Cennete yaklaştırp, Cehennemden uzaklaştıracak amel sorana :

-"Farz namazı kıl, farz olan zekâtı öde, Beytullah'a hac yap. İnsanların sana yapmalarından hoşlandığın şeyi onlara yap. Sana yapmalarından hoşlanmadığın şeyi sen de onlara yapma"¹⁰⁹ demiştir.

Hayırlı dua isteyeneye :

"Dünyada da ahrette de afiyet dile " ¹¹⁰.

Hayat boyu yaşayacağı bir kelim isteyeneye :

"Selamı yay, yemek yedir, allene mensup bir büyükten utandığın gibi Allah'tan haya et, kötülük yapınca arkadan iyilik yap, zira iyilikler kötülükleri yok eder "¹¹¹.

CEVAPLAR İKİ SEBEPLE FARKLI OLMUŞTUR:

I- HUMATAB, AHVAL VE ZAMANIN FARKLI OLUŞU

Resulullah Aleyhisselatü vesselam'ın, görüldüğü üzere " En faziletli amel nedir ?" veya " En faziletli cihad hangisidir ?", " En üstün sadaka hangisidir ?" gibi muhtevaca hep aynı olan veya birbirine yakın olan kelimelerle sorulan bu sorulara cevapları hep farklı olmuştur. Bunun sebebi nedir ? Alimler, cevaplardaki bu farklılığın sebepleri üzerinde durmuşlar, zahirde görülen zıtlığa yorum getirmişlerdir. İbnu Hacer bu meseleyi şöyle özetler : " Mezkur suallere Resulullah'ın cevabı, soruyu soranların ahvaline göre farklı olmuştur. Zira Aleyhisselatü vesselam her kavmin muhtaç olduğu şeyin ne olduğunu, onların neye rağbet ettiklerini, onlara layık olanın hangi şey olduğunu çok iyi biliyordu.

Cevabın farklılığı bazan cevap verilen zamanın farklılığından ileri geliyordu. Zira her zamanın hükmü farklıdır. Bir zamanda bir amel daha muteber iken bir diğer amel ikinci derecede bir kıymet taşır. Nitekim İslâm'ın bîdayetlerinde cihad amellerin en efdaliydi, çünkü o,

¹⁰⁸ İbnu'l-Esir, Usdu'l-Gâbe, 1, 441; Münavi, Feyzu'l-Kadir, 3, 118.

¹⁰⁹ A.e., 3, 14.

¹¹⁰ İbnu'l-Esir, Usdu'l-Gâbe, 3, 166.

¹¹¹ A.e., 3, 127.

diğer amellerin ortaya konup yerine getirilmesinin yegane vâsıtası idi. (Bu sebeple o dönemde cihad çokça övüldü, ehemmiyeti nazara verildi.)

Keza, namazın sadakadan üstün olduğu hususunda çokça beyan mevcuttur. Oysa muzdar olup darda kalanlara yardım zamanında sadaka namazdan üstündür " 112.

Hülasa zahiren birbirine zıt gibi görülen bu cevaplar arasında herhangi bir zıtlık yoktur. "Çünkü bu cevaplardaki ihtilaf" şahısların", "ahvalın" ve "zamanın" farklılığından ileri gelir "113.

2- AMELLERDE HAKİKİ BİR DERECELEMEDE OLABİLİR

Resulullah'ın hadislerinde ifade edilen bir amelin diğer bir amele nazaran üstünlüğü zamana, ahvâle ve muhataba bağlı şartlarla ilgili bir üslûb olmakla birlikte, alimler, bu amellerin gerçekten birinin diğerine üstünlük yönlerinin olabileceğini de düşünmüşler ve bu paralelde bazı açıklamalar yapmışlardır. Daha önce de zikri geçen İbnu Mes'ud hadisi ile ilgili olarak İbnu Hacer'in bir yorumunu örnek olarak kaydetmek isteriz :

Hadiste, soru üzerine Resulullah, en faziletli amel olarak vaktinde kılınan namaz'ı söyler. Bunu "Ebeveyne iyilik"ın, onu da " Allah yolunda Cihad " ın takip ettiğini belirtir.

İbnu Hacer'e göre bu sıralama tesâdüfî değildir. Şöyle açıklar : "Zahir olan şu ki "Namaz", "Cihad", "ebeveyne iyilik" üstün tutulmuştur, çünkü o, mükellefe her zaman gerekli olan bir emirdir. "Ebeveyne iyilik", cihada üstün kılınmıştır, çünkü cihad anne ve babanın izinlerine bağlıdır. Taberi der ki : Resulullah aleyhisselatu vesselam bu üç şeyin üstünlüklerini belirtti, çünkü bunlar, kendilerinin dışında kalan diğer ibadetlere ünvandılar. Sözelimi farz namazı, zahmetçe pek hafif, sevapça çok büyük olduğu halde vakti içinde kılmayan bir kimse, diğer ibadetlerini terke daha çok hazırdır.

112 İbnu Hacer, Fethu'l-Bâri; 2, 149.

113 A.e., 14, 115.

Üzerinde bunca hukukuna rağmen ebeveynine iyilikte ihmalgar olan kimse diğer insanlara iyilikte çok daha ihraalkar olur. Dine şiddetli düşmanlığa rağmen kafirlere karşı cihaddan kaçınan, fasıklara karşı cihadı çoktan terkeder. Böylece anlaşılır ki bu üç amelin hakkını veren, diğer amellerin hakkını da verir, bunları terkedenler başka hayırlı amelleri daha çok terkederler "114.

MUHTELİF MUHATABA MUHTELİF SÜNNETİN NETİCESİ : HÜKÜMDE İHTİLAF

Resulullah aleyhisselatü vesselam, muhataplarının mızacca ve tabii oldukları ahvalca farklılıklarını da göz önüne almış olmanın sonucu olarak aynı meseleyi taktır ederken gerek söz olarak beyanda ve gerekse fiil olarak tatbikte bir kısım farklılıklara yer vermiştir. Bu sebeple, sonradan onların değerlendirmesini yapan âlimler, farklı neticelere ulaşmış, hepsi de hadise dayandığı halde ihtilafı görüşler ortaya sürmüştür. Halen mevcut dört hak mezhep arasındaki farklılıklar, büyük ölçüde bu sebebe dayanır. Mü'minler için rahmet olan bu durum, dinimiz için de bir şeref, bir fazilettir, asla bir eksiklik değildir. Bu sayede mü'minler, duçar oldukları pek farklı şartlarda sünnetten bir örnek bulabilme imkanına kavuşmuş olmaktadır.

Buna misal olarak, yüzlerce meseleden birini, cuma guslünü vereceğim .

Hepimizin bildiği gibi cuma günü yıkanmak hadislerde zikri geçen bir emirdir. Bu sünnetin gerek birçok rivayetlerde azçok farklı muhtevalarla gelmiş olması ve gerekse Resulullah ve Ashabın tatbikatlarının değişik yorumlara açık bulunması sebebiyle İslâm âlimleri, mesele üzerine öyle ihtilaf etmişler, öylesine farklı hükümler ileri sürmüşler ki, günümüzde, yaz-kış, sıcak- soğuk, mukim-yolcu, hasta-sağ, kadın-erkek, işçi-memur, ağır veya hafif iş sahibi, bedence kirlî veya temiz... her çeşit şarta sahip insan, ileri sürülen görüşlerden birini kendisine uygun bulabilir.

Şimdi bu hükümlerden bazılarını kaydedeceğiz, ancak bu hükme giderken alimlerin kullandıkları delilleri, karşı hükümleri çürütmek üzere serdettikleri beyanları zikretmeyeceğiz :

- Bir kısmına göre, Cuma guslü farzdır.
- " " " " " vaciptir.
- " " " " " müstehabdır.
- " " " " " mendubdur.
- " " " " " ihtiyaridir.

- Namaza bağlı bir vaciptir, onsuz namaz sahih olmaz.

- Namaza bağlı olmayan müstaklil bir vacibdir.

- Temiz olmayanlara vacib, temiz olanlara vacib değildir.

- Cuma günü fecirden mağrîbe kadarki zaman içinde yapılırsa, cuma guslü emri yerine gelir. Bunun sevabından yolcu, kadın, çocuk, köle, cuma farz olmayan kimseler de istifade ederler.

- Cuma guslü, cuma namazı içindir, bu gusülde alınan abdest bozulmadan namaz kılınırsa bu guslün sevabı elde edilir. Gusül abdesti bozulur, yeniden abdest alınır bu, hadiste istenen cum'a guslü olmaz.

- Bu gusülde koku da sürülmelidir.

-Cum'a guslü haftalık gusüldür, haftanın herhangi bir gününde olabilir 115 .

Her bir ihtilafli meselede olduğu üzere, burada da herkesin kendi mezhebince benimsenen görüş esas olmakla birlikte hayatın çok değişik şartlarında, durumumuzun bunlardan birine tetabuku halinde, bütün bu görüşlerin teker teker arzedeceği ehemmiyeti ve her birinin taşıyacağı muteberliği takdir edebilmek için Mecelle'nin kaide-i külliyesi arasında yer alan 16. maddeyi hatırlatmak isteriz :

" İctihad ile ictihad nakzolunmaz " 116.

115 Bakınız : İbnu Hacer, Fethu'l-Barî, 3, 10-14; Aynî, Umdu'tü'l-Karî, 6, 164-167; Kastalanî, 2, 156-158.

116 Mecelle-i Ahkam-ı Adliye, Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, İstanbul, 1322, s. 24.

ÇIPLAK AYAGA MESH MESELESİ

Resulullah aleyhisselatü vesselam'ın muhatabın ahvaline ve içinde bulunduğu zamanın gereğine göre beyanda bulunmuş olması, hadislerin anlaşılmasında büyük ehemmiyet taşır. Bu hal bizi, o meseleye giren bütün hadisleri bilmemizi gerektirdiği gibi, o hadislerden her birinin hangi şartlarda hangi hallerde vürüd ettiğini, vürûda sebep olan şahısların hususiyetlerini bilmemizi de gerektirir. Bunlar bilinmeden sırf hadis metinlerinin değerlendirilmeye tabi tutulması çok menfi durumlar ortaya çıkarmaktadır. Eğer bugün hadis üzerine, çoğu kere samimi müslümanları üzen ve rencide eden gelişmiş güzel sözler işitiliyorsa bunda öncelikle temas ettiğimiz inceliklerin bilinmemesi yatmaktadır. Yani cehaletin sevkiyle bir nevi kör döğüşü yapılmaktadır. İşin içine sui niyet sahibi organize gizli güçler girince, gerek dine karşı lakayid cahil zeminde ve gerekse dinî heyecana sahip muhakeme-i akliyeden noksan espirilerde gerçekten ciddi tahribatlara şahid olunmaktadır. Bu meseleyi çıplak ayaklara mesh meselesiyle örneklendirmek istiyoruz. Bunu medar-ı bahs etmemiz, bu meselenin bir kısım çevrelerde gündem mevzuu yapılmış olmasındandır.

Bilindiği üzere, Sünnî Mezhepler bilittifak namaz abdestinde çıplak ayaklara meshi kabul etmezler, ayakların yıkanmasının farz olduğuna hükmederler ¹¹⁷.

Sadece Rafıziler, İbnu Abbas'tan rivayet edilen ve Ebu Davud'da da kaydedilmiş bulunan bir hadisi ¹¹⁸ esas alarak, ayagın meshedilmesinin vacib olduğunu söylemiştir. Zamanımızda ortaya çıkan bir takım sünnî kişiler bu meselede mezhep imamlarını aşarak çıplak ayağı meshetme iddialarına düşmektedirler. İbnu Abbas'a nisbet edilen mezkûr hadisin bizi ilgilendiren kısmı şöyle :

فاخذ حفنة من ماء فضرب بها على رجله فيها النعل فغسلها بها ثم الاخرى مثل ذلك قال
قلت وفي التعليق ؟ قال وفي التعليق

¹¹⁷ Abdurrahman el-Cezeri, el-Fikhu Ala Mezâhib'l-Erba'a, 3. tab, Beyrut, Tarihsiz, 1, 54; İbnu Hacer, Fethu'l-Barî, 1, 278.

¹¹⁸ Ebu Davud, Tahâret, 50 (117).

" ... Bir avuç su alıp onu pabuç içinde olan (sağ) ayağına vurdu ve su ile ayağını yıkadı. Sonra aynı muâmeleyi diğer ayağına (sola) yaptı".

Abdullah el-Havlanî der ki : İbnu Abbas'a sordum :

-Ayaklar ayakkabı içinde olduğu halde mi ?

- Evet dedi, ayakkabı içinde bulunduğu halde ¹¹⁹.

İbnu Abbas'ın Hz.Ali'den naklen anlattığı ¹²⁰ diğer bir hadiste "ayağa meshetti" tabiri geçer :

....ثم قبض قبضة اخرى من الماء فرش على رجله اليمنى وفيها النعل ثم مسحها بيديه .
يد فوق القدم يد تحت النعل ثم صنع باليسرى مثل ذلك

" ... Sonra bir kabza su daha aldı sağ ayağının üzerine serpti, ayağında nahn olduğu halde, sonra onu iki eliyle meshetti , elin biri ayağın üstünde, diğeri de ayakkabının altında, sonra aynı şeyi sol ayağına yaptı " ¹²¹.

Bu hadisi, Ebu Hanife, İmam Şâfiî, İmam Malik, Ahmed İbnu Hanbel ve diğer ehl-i sünnet fakihleri tek başına değerlendirip onunla amel cihetine gitmemiştir. Şöyle ki :

1- Abdesti tarif eden Maide suresi altıncı ayetinde ارجلكم kelimesinin nasb okunuşunu esas alarak ايديكم 'e atıf yapmış böylece mana "ellerinizi ... ve topuklarınıza kadar ayaklarınızı yıkayın" olmuştur ¹²².

¹¹⁹ Ebü Davud, Taharet, 50 (117).

¹²⁰ Ehline malum olduğu üzere İbnu Abbas'ın rivayetleri -Yedi tanesi hariç - hep mürseldir. Dolayısıyla önceki rivayeti Hz.Ali'den işittiği tasrih edilmemiş ise de onun da Hz.Ali'den işitmiş olması dolayısıyla bu iki rivayetin esas itibariyle bir olması bazı kelime farklarının senette yer alan ravilerden gelmesi muhtemeldir.

¹²¹ Ebu Davud, Tahâret, 52 (137).

¹²² Çıplak ayağın meshedileceğini iddia edenler ercülüküm kelimesini, ercülüküm diye meksûr okunuşunu esas alarak rûsüküm kelimesine atıf yaparlar. Böylece mâna "Başlarınızı ve ayaklarınızı meshedin" olur. Her iki okunuşun mümkün olduğunu te'yd eden İbnü'l-Arabî, Hz.Enes'in :

نزل القرآن بالمنح وجات السنة بالفضل "Kur'an meshi indirdi, sünnet yıkamayı getirdi" sözünü de kaydettikten sonra, Resulullah'ın hiçbir zaman çıplak ayağa meshetmemiş olması, ayağı meshedenlere şiddetli vâdde bulunması, azıcık kuru bırakana abdest ve namazı yeniletmesi gibi vak'alar sebebiyle ارجلكم kelimesinin nasb okunma şıkkının destek gördüğüne hükmeder ve bunun vücûb ifade ettiğini söyler. Sahabeden meshi esas alanların Resulullah'ın meshe yer verenlerle ilgili vâidini duymamış olabileceğini de=

2- Resulullah aleyhisselatü vesselam'ın ayaklarını yıkadığını ifade eden, ayakların yıkanmasına hassasiyet gösteren sahih birçok rivayet vardır ¹²³. Bu rivayetlerden birinde : Abdest sırasında ayaklarını mesheden kimseyi gören Resulullah'ın yüksek sesle *ويل للاعقاب من النار* "Ökçelerin ateşte vay haline !" diye bağırdığı ¹²⁴ belirtilir. Bir diğer hadis aynen şöyledir : " Ömer İbnu'l-Hattab anlatıyor : Bir adam Resulullah aleyhisselatü vesselam'a gelmişti. Bunun, abdest almış, fakat ayaklarının üzerinde turnak kadar bir yeri yıkamadan bırakmış olduğunu gördü. Aleyhisselatü vesselam adama derhal müdahale edip : "Git abdestini güzel kıl ! " emretti. Adam gidip yeniden abdest aldı, sonra namazını kıldı " ¹²⁵.

Bu ve başka pek çok sahih hadis, Hz.Enes'e : "*Kur'an meshi indirdi, sünnet guslü getirdi*" dedirtecek derecede ¹²⁶ abdest sırasında ayakların yıkanmasının gereğini, farziyetini tesbit ettiği halde, İbni Abbas'tan gelen bir zayıf hadisin esas alınması, izahı zor bir cehalettir. Alimler bu hadisin senedinde yer alan ravilerden *Hişam İbnu Sa'd*' in rivayetlerinden hüküm çıkarılamayacağını, hele onun rivayetini sahih rivayete muhalefet ederse münker addedilip nazara alınmayacağını belirtmiştir ¹²⁷. Nitekim Cumhuriyet bunun zayıf olduğunu belirterek itibar etmemiş, bilfarz sahih olduğu farzedilecek olsa bile diğer sahih rivayetlere muhalefeti sebebiyle hadis ilminin bir kaidesi gereği şaz addedilip yine dikkate alınmayacağını söylemişlerdir.

=belirten İbnu'l-Arabî, her iki okunuşa uygun şu tevillî yapar : " Kur'an, " ayaklarınızı da meshedin " mânasına münker okunuşuyla, diğer uzuvlardan farklı olarak mest giyilme hakkındaki mesh ruhsatını kasetmiş olmaktadır. " Ayaklarınızı da yıkayınız " mânasına münker okunuşuyla da normal abdestte sünnete uygun olan yıkamayı kasetmiş olmaktadır " (Ahkâmü'l-Kur'an, Mısır, 1967, 1387, 2, 576-577). İbnu Hacer bu tevillî hasen " yani " güzel bir açıklama " olarak değerlendirir. (Fethu'l-Bari, 1, 278.).

¹²³ Buhari, Vudu, 24,28, 38; Savm; 27; Müslim, Taharet, 3,4,18,19,32; Müsafirin, 294; Muvatta, 1, 30,31; Tirmizi, Taharet, 2, 37; Nesâi, Taharet, 27,28,35,75,80,81,82,93,108; İbnu Mace, Taharet, 6.

¹²⁴ Ebu Dâvud, Taharet, 50; Buhari, İlim, 3,30; Vudu, 27,29; Müslim, Taharet, 25,28; Muvatta, Taharet, 5; Ebu Dâvud, Taharet, 46; Nesâi, Taharet, 89.

¹²⁵ Müslim, Taharet, 31; Ebu Dâvud, Taharet, 67,173.

¹²⁶ İbnu'l-Arabî, a.g.e.,2,577.

¹²⁷ Avnu'l-Ma'bud, 1, 232. Bu hadisin zaafî sebebiyle olacak ki, Ebu Bekr İbnu'l-Arabî, bunu yok farzederek " Resulullah'ın hiçbir zaman abdest sırasında ayağa meshetmediğini cezman söylemiştir.

Alimler derler ki : "Hz. Ali ve Hz. İbnu Abbas'tan gelen rivayetler ihtilaf ederse cemaatin rivayeti hangisini te'yid ederse o evladır"¹²⁸.

Kaldı ki, başka rivayetler, Hz. Ali'nin de abdestte ayaklarını yıkadığını ifade etmektedir¹²⁹. Ayrıca, bir rivayette, Resulullah'ın abdestte ayağı yıkamayıp meshetmiş olmasını Ali radiyallahu anh, *abdestli kimsenin, hades vâkı olmadan abdest alması* olarak yorumlar. Bu da, Resulullah'ın sünnetini anlamada içinde bulunduğu hali bilmenin gereğini te'yid eden bir yorumdur, şöyle ki :

Şarihlerin kaydettiği örneğe göre Hz. Ali, Kûfe'de, bir gün öğle namazını kıldıktan sonra halkın ihtiyaçlarıyla ilgilenmek üzere hâli müsaid bir yere oturur. Derken ikindi vakti girer su kabı getirilir. Bir avuç su alıp onunla yüzünü, ellerini, başını, ayaklarını mesheder. Sonra kalkıp suyun kalanını ayakta içer ve : " *Birçok kimsede ayakta su içmeyi mekruh addeder, Ama Resulullah aleyhisselatü vesselam, benim şu yaptığımı aynen yapı " der ve ilave eder :*

-*Şu benim abdestim var ya, bu, hades vakt olmayan (yani önceki abdesti bozulmamış olan) kimsenin abdestidir"*¹³⁰. Sadedinde olduğumuz hadis açıklama, Hz. Ali'nin bu sözü son derece ehemmiyetelidir. Çünkü, Resulullah da devamlı abdestli olmayı tavsiye etmiş ve bunu hayatının hemen her anında tatbik etmiştir¹³¹. Dolayısıyla abdest sırasında çıplak ayağına mesh ettiğine dair rivayetin ayağın yıkanmasını emreden pek çok rivayetle arzettiği tezad sadece bu makul gerekçe ile izah edilerek, tezad kaldırılabilir¹³².

¹²⁸ Avnül-Ma'bud, 1,203 (İbnu'l-Kayyim'dan naklen).

¹²⁹ Bu rivayetlerden bir kısmını Avnül-Ma'bud'da görmek mümkündür, 1,202,203.

¹³⁰ Avnül-Ma'bud, 1, 103 (İbnu'l-Cevzi'nin şerhinden naklen).

¹³¹ Abdestli gezmenin farz olmadığını göstermek maksadıyla abdestsiz olduğu durum istisnadır. Bu hususta gelen rivayet ve açıklaması için Kütüb-ı Sitte Muhtasarı ve Şerhi adlı kitabımıza bakılmalıdır. (10, 384-385).

¹³² Abdestte ayakların yıkanmasını terk, dinin ruhuna da uygun düşmemektedir. Vücudun ağırlığını taşıması sebebiyle çokça terlemeye, yere teması sebebiyle kir tutup ağır ve rahatsız edici kokular neşretmeye müheyya olan ayak, sadece meshetmelke geçiştirilirse mesicimler girilmez hale gelir. İslâm bunu tecviz etmekten uzak olmalıdır.

Mezkûr tezdâ bertaraf eden pek makul başka açıklamalar da yapılmış ise de bizce, üzerinde durduğumuz nokta-i nazar açısından en mühimmi budur. Böylece birbirine aykırı gibi görülen hadislerin, hususi bir halle ilgili olduğu gösterilmiş olmaktadır. Bu nokta-i nazarın ehemmiyetini ve hadislerde zaman zaman rastlanan müşkillerin çözümündeki yerini göstermek maksadıyla bir diğer misal vermek isteriz. Buhâri ve Muvatta gibi en muteber kaynaklarda kaydedilen bazı rivayetlere göre ¹³³ Hz. Ömer'in oğlu Abdullah, Medine'ye üç mil uzaklıkta bulunan Curuf nam mevkiide kaim tarlasından dönerken Medine'ye bir iki mil mesafedeki *Mirbed* mevkiine gelince ikinci vakti girer. Abdullah bineğinden inip teyemmüm eder ve namazını kılar. Medine'ye geldiğinde henüz kerahet vakti girmemiş olduğu halde namazını abdest alarak lâde etmez ¹³⁴.

Rivayetten şöyle bir müşkilat çıkmaktadır : *Curuf* mevki müsaferet mesafesinde değildir. Bu durumda abdullah radiyallahu anhauküm sayılır. Öyleyse İbnü Ömer, mukim olduğu halde, teyemmüme yer vermiştir. dolayısıyla mukimken de teyemmüme yer verilebilir. Halbuki başka pekçok rivayet mukim'e teyemmümü bir kısım kayıtlarla tecvîz eder.

Bu müşkil de alimlerce, İbnü Ömer'in tercüme-i haliyle ilgili bilgilere dayanılarak çözülmüştür. Şöyleki : rivayetler Hz. Abdullah'ın her vakit için taze abdest aldığını belirtir. Bu durumda İbnü Ömer, o zaman abdestliydi *Merbed'* de namazı ilk vaktinde yine taze abdestle kılmak istemiş, su olmadığı için abdeste bedel teyemmüm yapmıştır ¹³⁵.

TEDRİC

Resulullâh'ın akıllara hayret veren başarısında müessir olan metodlarından biri de tedricîdir. Tedricî de, aslında dinin neşrinde muhatabı nazar-ı dikkate almanın bir gereği idi. Bunda da muhatabın durumuna göre, yakından uzağa, azdan çoğa, kolaydan

¹³³ Buhâri, Teyemmüm, 30; Muvatta, Taharet, 90.

¹³⁴ Buhâri, Teyemmüm, 30; Muvatta, Taharet, 90.

¹³⁵ Zûrkânî, Şerhu Muvatta, 1, 164.

zora... doğru bir gidış, bir dereceleme mevzubahistir.

Resulullâh aleyhisselatü vesselamın tebliğatında, tedric denince iki kanatlı bir vetire dikkatimizi çekmektedir :

- 1- Muhatablarda tedric,
- 2- Muhtevada tedric.

MUHATABLARD A TEDRIC deyince, kendinden başlamak üzere, yakın akrabalara, sonra da Mekke ve çevresine, en sonunda da bütün insanlığa yönelik kademeli bir tebliğ faaliyeti anlıyoruz.

Kur'an-ı Kerim'de bir kısım âyetler, bidâyetlerde Hz.Muhammed aleyhisselatü vesselam'ın peygamberlik, vahiy, Kitap gibi hususlarda bir şey bilmediğini, Allah'tan herhangi bir vahyin gelmesini beklemediğini ¹³⁶, Hattâ ilk vahiy ile karşılaşınca biraz şaşırıp, tereddüt ve korku geçirdiğini ifade eder. Bir âyet şöyle : "*Ey Resûlüm, Eğer, sana indirdiğimizden (bilfarz) şüphe edecek olursan senden evvel kitap okuyanlara sor. Yemin olsun ki, onlar hak ve doğru olarak Rabbin tarafından sana geldi'* (Yunus,94). Siyer kitapları Resulullâh'ın ilk vahiyler sırasında hissettiği bir korkudan bahseder¹³⁷. Birçok vahiy Resulullâh'ı bu safhada takviye etmiş, risaleti hususunda ikna etmiştir ¹³⁸.

Bu ilk safhanın ne kadar sürdüğü açık olarak belli değilse de *Lailâhe illâllâh Muhammedün Resulullâh* cümlesini inanarak ilk telaffuz edenin Hz.Muhammed olduğu rivâyetlerde tasrih edilmiştir¹³⁹. Ancak, bu tasdik, kemâlini Mi'râc vak'asında bulacak ¹⁴⁰ bir başlangıçtır. Zira rivâyetler, Resulullâh'ın, müşriklerin tekzib, inkar, istihza gibi taannütleri karşısında, takviye edici mucize talebinde bulunduğunu bile göstermektedir ¹⁴¹.

¹³⁶ Kasas, 86; Kıyamet, 16-19; Hicr, 97.

¹³⁷ İbn Sa'd, I, 195; Ayni, Umde, I, 61; Taberi, Tarih, I, 207.

¹³⁸ Duha Suresi.

¹³⁹ Vakıdî, Muhammed İbnu Ömer (v.207/822): Megâzi, Oxford, 1966, 3, 965-966; İbnu Mace, Mukaddime, 11, (150 H).

¹⁴⁰ Süheyli, Ravdu'l-Unf, Kahire, 1387/1968, 2, 409; İrakî, Tarihu't-Tesrib, 4, 191.

¹⁴¹ İbnu Sa'd, a.g.e., 1960, 1, 170.

Âlimler, Hz. Muhammed'in, kendi peygamberliğinden şüpheye düşmesi gibi, ilk nazarda garıbsenecek olan bu halin normal olduğunu, beşerî şahsiyetten, hitâb-ı ilâhiyeye mazhar olup vahye tahammül edebilecek nübüvvet şahsiyetinin kazanılmasında ilâhi bir terbiye safhası olduğunu belirtirler ¹⁴². Aleyhisselatu vesselam bir müddet sonra bunu atlatacak ve yakîn'e erecektir.

TEBLİĞ : Peygamberliği başlatan ilk vahiy Alak suresinde tebliğ emri yoktur. Fakat sonraki vahiylerde, *tebliğ* ve *inzar* emri gelmiştir. Hatta bu duyurma işi, başlangıçta *alenî* de olmayacaktır. İbnü'l-Esir "*Güven duyacağı yakınlara*" a olduğunu belirtir ¹⁴³.

O'nun peygamberliği şüyû bulmuş, tâ uzak kabilelerden bile meraklılar gelmiye başlamış olmasına rağmen bir müddet, *alenî*, umûmî bir tebliğ emredilmemişti. Bu sebeple, uzaktan gelip müslüman olanları geri çeviriyordu. Bunlardan biri olan Ebû Zer Gıfari'yi İslama girmesine rağmen, Resulullah : "*Ey Ebu Zer, bu meseleyi gizli tut, şimdilik memleketine dön. Bizim ortaya çıktığımızı işitince bize gelirsin !*" diyerek geri çevirmişti ¹⁴⁴. Keza namını işiterek uzaktan gelen ve dördüncü kişi olarak İslama girme şerefine eren Amr İbnü Abese es-Sülemî de yanında kalma arzusunu ifade edince, Aleyhisselatu vesselam ona da : "*Kavmine dön. Ortaya çıktığımızı işitince bana tabi ol !*" demiş ¹⁴⁵, geri çevirmişti. Hattâ hicret sırasında imana gelip kendine katılmak isteyen bir çobana da : "*Zuhurumuz sana ulaştığı zaman gel !*" ¹⁴⁶ diyecektir. Yılı belli olmasa da Mekke döneminde yirmi kişilik bir Hıristiyan grubun Habeşistan'dan gelip bir kısım sorulardan sonra İslamı kabul ederek memleketlerine dönme hâdiseleri de burada son örnek olarak zikredilebilir ¹⁴⁷.

¹⁴² Bak: İbnü Hacer, Fethü'l-Bari, 16, 13.

¹⁴³ İbnü'l-Esir, İzzeddin ; el-Kâmil fi'l-Tarih, Beyrut, 1965,2, 216.

¹⁴⁴ Buhari, Menakıb, 10.

¹⁴⁵ İbnü'l-Esir, Usdül-Gâbe, 4,252; Kütüb-ı Sitte Muhtasarı Şerhi, 10, 399-400.

¹⁴⁶ İbnü Hacer, el-Metalıbu'l-Aliye, 4, 209.

¹⁴⁷ Buhari, Tefsir, Şuara, 3.

YAKIN AKRABAYI DÂVET :

Resulullâh'ın peygamberlik hayatında mühim bir dönemeçi şu âyet işaretler : *و انذر عشيرتک الاقربین* "Sen (ilkın) en yakın akrabalarını uzar et !" (Şuara, 214). Buhârî'nin rivâyeti bu âyetin nüzülü üzerine Resulullâh'ın Mekke'de Safa tepesine çıkarak, cemiyetin örfüne uygun olarak nida edip, Kureys'ten yakın akrabalarını toplayıp ilk tebliği yaptığını belirtir ¹⁴⁸.

Yakın akrabalara davet emri, dâvetin gizli veya açık olmasıyla kayıtlı değildir. Her hal u kârda böylece başlayan dâvet akraba dışındakilere gizli yürütülüyordu.

İbnu Sa'd'ın bir kaydına göre, gizlilik hâli üç yıl devam etti, tâ açıktan dâvet emri gelinceye kadar ¹⁴⁹. Dördüncü sene ortaya çıkıp, herkesi âlenî olarak davet etmeye başladı ¹⁵⁰.

Açıktan dâvetin *فاصدع بما تؤمر* "Şimdi sen ne ile emrolunuyorsan apaçık bildir, müşriklere aldırış etme " (Hicr, 94) âyetyle başladığı anlaşılmaktadır ¹⁵¹.

Resulullâh âlenî dâvete, bi'setin 4. senesinde başlamış olsa bile, bu davete iştirak eden diğer müslümanların gizli çalışmayı devam ettirdikleri anlaşılmatadır. Belki de ilk âlenî dâvete geçen, hicretin beşinci senesinde müslüman olan Hz.ömer'di. Zira rivâyette ilklerden olan Hz.Ebu Bekr, Sa'id İbnu Zeyd ve Osmân İbnu Affân gizlice çalışırken Hz.Ömer'in âlenî çalıştığı belirtilir ¹⁵².

Resulullâh, açıktan dâvet emri aldıktan sonra, hiçbir müsbet cevap verene rastlamasa bile, hac mevsimlerinde, çevre kabilelerin konaklama yerlerine (Ukâz, Mecenne, Mina) gidip teker teker çadırlara ziyaretler yapıyor, her kabileden gelenleri islâm'a çağırıyordu. Onun

¹⁴⁸ Süheyli, a.g.e., 3, 373.

¹⁴⁹ İbnu Sa'd, a.g.e., 1, 199.

¹⁵⁰ İbnu'l-Esir, el-Kâmil, 2, 65.

¹⁵¹ İbnu'l-Esir, a.g.e., 2, 63.

¹⁵² İbnu Sa'd, 1,200.

peşini takip eden Ebu Leheb : "Onu dinlemeyin, o sabıbdır, yalancıdır" diyordu. Halk da şiddetle ve en kaba şekilde reddediyor : "Allen, kavmin seni bizden iyi tanurlar, onlar seni reddederken biz mi dinleyeceğiz !" diyorlardı. Hz.Peygamber de "Ey Rabbim ! Sen dileyeydin böyle davranmazlardı" diyerek hiç fütûra düşmeden tebliğine devam ediyordu ¹⁵³.

Hız.Peygamber'in kemmi neticeye kıymet vermeden tebliğ gayretine devam ettiğini göstermek için ilk beş yıl içinde ulaşılan sayıyı bilmemizde fayda var : Rivâyetler, Hz. Ömer ihtida ettiği zaman müslümanların ulaştığı sayılı belirtirler : Bâzı rivâyetler onu kırkinci erkek müslüman gösterirken, en iyimser olanı 45'i erkek, 21'i kadın olmak üzere, 66'ncı müslüman gösterir ¹⁵⁴. Yani kazanç yılda ortalama sekiz veya onüç kişi. Hiç de iç açıcı olmayan bir ilerleme. Ama O, tebliğ heyecanını başarıya bağlamamıştı. Allah'ın "Tebliğ et !" emrini yerine getiriyordu. Ona düşen, tebliğdi, hidâyet vermek Allah'a ait bir vazife idi (Kasas, 56). O, kendi vazifesini yapıyor, Allah'ın işine hiç bakmıyordu. "Allah'ım eğer Sen dileyeydin onlar böyle yapmazdı" cümlesini parola yapmıştı ¹⁵⁵.

Metod yılmayan sabır, yorulmayan gayretti.

Nice yıllar tek netice almadan hac mevsimlerinde çadır çadır dolaşıp tebliğ yapmıştı. Derken Bi'set'in 10'ncu yılında kim bilir kaçınıcı çadırın kapısını çaldıktan sonra, Mekke ile Mina arasında, Akabe tepesinde Medineli 6 kişilik bir grupla karşılaşacak, onları islâma dâhil edecekti. Bunlar Medine'de çalışıp sayıyı artıracaklardır. Resulullâh bu ilk başarısının ürünü olarak ertesi yıl, 12 kişilik Medineli ile *Birinci Akabe biatı'nı*, bir yıl sonra da 72 kişilik Ensâr'la *İkinci Akabe Biatı'nı* yapacak, dört ay kadar sonra da peygamberliğinin üçüncü senesi içerisinde Medine'ye hicret edecektir.

Devamı Var

¹⁵³ İbnu Sa'd, 1, 216.

¹⁵⁴ İbnu'l-Esir, el-Kâmil, 2, 84.

¹⁵⁵ İbnu Sa'd, 1, 216.